

Політико-правові засади концепції національних інтересів України

Федір Медвідь,

кандидат філософських наук,
доцент кафедри цивільного та міжнародного права
Національного університету
Державної податкової служби України

У статті аналізуються нормативно-правові акти, що складають основу політико-правової бази концепції національних інтересів України. Пропонується авторське бачення концептуальних підходів до розуміння національних інтересів та їх класифікації.

Реалізація національних інтересів є природним правом народу на гідне існування, важливою детермінантою національного відродження України. Вона набуває особливої гостроти в моменти, коли постає нагальна потреба задовольнити спрагли національні сподівання, максимально ефективно використати багатючі національні ресурси.

Президент України В. Ющенко у зверненні у зв'язку з Посланням „Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році” наголосив: „Сьогодні для нас як ніколи гостро стоїть питання реалізації власної місії, консолідації багатоетнічної нації України та формування реалістичної, власної стратегії розвитку. Своім першочерговим завданням як Президента України я бачу проведення системи фундаментальних інфраструктурних реформ для творення України як суверенної держави, життя якої визначається європейськими цивілізаційними координатами, а розвиток спрямований від соціально-економічної периферії до центру світового співтовариства” [3].

Становлення концепції національних інтересів України розпочалося з прийняття Декларації про державний суверенітет України, Акту проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленого 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням.

Фундаментальним національним інтересом Декларація про державний суверенітет України проголосила „державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в

межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах". Нею передбачалося здійснення Україною як суб'єктом міжнародного права безпосередніх зносин з іншими державами: укладання з ними договорів, обмін дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національно-державного інтересу держави „у політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній і спортивній сферах". Україна, зазначається в Декларації, виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та в європейських структурах і „урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї" [1, с. 188, 192].

„Зовнішньополітична діяльність України, – наголошується в Загальних засадах Конституції України, – спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права" [7, с. 6]. Це конституційне положення свідчить про послідовний миролюбний зовнішньополітичний курс України, який базується на основних принципах міжнародного права: мирного співіснування, суверенної рівності держав, незастосуванні сили або погрози силою в міжнародних відносинах, непорушності державних кордонів, територіальної цілісності держав, мирного врегулювання спорів, невтручання, поваги прав та свобод людини, права народів розпоряджатися своєю долею, співробітництва держав та сумлінного виконання зобов'язань за міжнародним правом.

Конституція України, Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 року „Про основні напрямки зовнішньої політики України", Концепція (Основи державної політики) національної безпеки України, Закон України „Про основи національної безпеки України" склали основу концепції національних інтересів України.

Термін „національний інтерес" з'явився ще у XVI столітті. В теорії міжнародних відносин це поняття вживається переважно у сфері зовнішньої політики і сприймається у розумінні „державний, народний, всенародний". В науковий обіг ця категорія увійшла порівняно недавно, оскільки лише 1935 року була введена до Оксфордської енциклопедії соціальних наук.

В науковій літературі національні інтереси поділяються традиційно на внутрішні і зовнішні. На нашу думку, належить говорити про

національні інтереси як внутрішні і національно-державні інтереси – як зовнішні. Хоча, зауважимо, такий поділ до певної міри умовний, оскільки будь-який національний чи національно-державний інтерес має, як правило, внутрішні і зовнішні аспекти.

В залежності від ступеня впливу на економічну, політичну, воєнну, науково-технічну та інші сфери функціонування держави національні інтереси можна класифікувати за ступенем важливості як життєво важливі, другорядні, критичні, а за ступенем стійкості – стратегічні, оперативні і тактичні [6, с. 116].

Формування життєво важливих інтересів відбувається протягом історичного становлення нації-держави як суб'єкта міжнародного права. До них можна віднести (стосовно, зокрема, України) такі інтереси, як підтримання і збереження територіальної цілісності країни, захист її кордонів, суверенітету; створення і забезпечення системи національної безпеки; інтеграція в систему регіональної та глобальної безпеки; реалізація широкомасштабних програм з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та утворення ефективної системи ядерної безпеки України; інтеграція в світову економічну і політичну спільноту, створення сприятливих умов для залучення закордонних інвестицій, збереження старих та пошуки нових шляхів доступу до стратегічно важливих для економіки ресурсів; підтримка процесів соціально-культурного і духовного відродження основ національної державності українського народу, його самобутності.

Визначення стратегічних національних інтересів та їх юридичне оформлення як офіційно визнаних пріоритетів України має стати результатом спільної праці всіх гілок влади.

Оперативні (середньострокові) інтереси, що виникають при вирішенні окремих проблем для подальшої реалізації стратегічних інтересів, виступають засобом впровадження в життя стратегічних завдань держави.

Тактичні інтереси, що виступають засобом впровадження в життя оперативних інтересів, як правило, короткострокові і з вирішенням оперативних інтересів зникають.

Національні інтереси, на думку В. Кириченка, це „інтегральний вираз інтересів усіх членів суспільства, що реалізується через політичну систему. Вони поєднують інтереси кожної людини, суспільства в цілому. При цьому маються на увазі інтереси не взагалі громадян, які належать до даного суспільства, а кожного громадянина зокрема, інтереси національних, соціальних, політичних груп та інтереси держави” [4, с. 118]. Національні інтереси, вважає цей автор, не тотожні інтересам нації, „бо перші відбивають (інтегрують) інтереси всіх людей незалежно від національної приналежності, а другі – лише інтереси певної нації”.

Категорія „національні інтереси” певною мірою кореспондується, на

думку багатьох дослідників, з категоріями „індивідуальні”, „загальнолюдські” і „державні” інтереси [9, с. 108]. Проблема дослідження змісту інтересів учасників міжнародних відносин залишається однією з найскладніших, оскільки їх вивчення й досі ґрунтується більше на інтуїтивних міркуваннях науковців, ніж на безперечних та доказових аргументах [10, с. 183]. Тим часом, згідно з Концепцією (Основами державної політики) національної безпеки України, „національні інтереси відображають фундаментальні цінності та прагнення Українського народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення і способи задоволення. Національні інтереси України та їх пріоритетність обумовлюються конкретною ситуацією, що складається в країні та за її межами” [8, с. 150]. А Закон України „Про основи національної безпеки України”, прийнятий 2003 року, визначає національні інтереси як „життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток” [2].

Науковий підхід до визначення національних і національно-державних інтересів, безперечно, має враховувати історичні, соціально-політичні та економіко-географічні чинники функціонування української нації. Вихідними засадами при цьому є чітке розуміння того, що являє собою сучасна українська нація у вузькому значенні як етнічно однорідна спільнота громадян української національності, що проживають в Україні, та в широкому значенні - як відкрита поліетнічна спільнота, що історично склалася на території України, яка усвідомлює себе українським народом, а її члени – громадянами України, тобто йдеться про політичну націю [15, с. 181 – 211; 5, с. 12 - 87].

Постановою Верховної Ради України від 2 липня 1993 року „Про основні напрями зовнішньої політики України” визначено три основні групи національних і національно-державних інтересів України у сфері міжнародних відносин. З метою їх забезпечення політика України спрямовується на виконання таких найголовніших завдань: 1) утвердження і розвиток України як незалежної демократичної держави; 2) забезпечення стабільності міжнародного становища України; 3) збереження територіальної цілісності держави та недоторканності її кордонів; 4) включення національного господарства у світову економічну систему для його повноцінного економічного розвитку; 5) захист прав та інтересів громадян України, її юридичних осіб за кордоном, створення умов для підтримання контактів з зарубіжними українцями і вихідцями з України, подання їм допомоги згідно з міжнародним правом; 6) поширення у світі образу України як надійного і передбачуваного партнера [14].

**Політико-правові засади концепції
національних інтересів України**

Федір Медвідь

В Концепції (Основах державної політики) національної безпеки України, схваленої Верховною Радою України 16 січня 1997 року, визначено такі пріоритетні національні інтереси України: створення громадянського суспільства, підвищення ефективності органів державної влади та місцевого самоврядування, розвиток демократичних інститутів для забезпечення прав і свобод людини; досягнення національної злагоди, політичної і соціальної стабільності; гарантування прав української нації та національних меншин України; забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності кордонів; створення самодостатньої соціально орієнтованої ринкової економіки; забезпечення екологічно та технологічно безпечних умов життєдіяльності суспільства; збереження та підвищення науково-технологічного потенціалу; зміцнення генофонду українського народу, його фізичного і морального здоров'я та інтелектуального потенціалу; розвиток української нації, історичної свідомості та національної гідності українців; розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності громадян усіх національностей, що становлять український народ; налагодження рівноправних та взаємовигідних відносин з усіма державами, інтегрування в європейську та світову спільноту [8, с. 150 - 151].

Національний інститут стратегічних досліджень визначає такі пріоритетні національні та національно-державні інтереси України: 1) забезпечення суверенітету та територіальної цілісності; 2) подолання економічної кризи; 3) досягнення національної злагоди, політичної та соціальної стабільності; 4) збереження генофонду народу, зміцнення здоров'я громадян; 5) створення демократичного суспільства; 6) інтеграція України в європейську та світову спільноту; 7) забезпечення екологічно безпечних умов життєдіяльності; 8) створення цілісної системи забезпечення національної безпеки [13, с. 12 - 14].

Аналіз національних і національно-державних інтересів ми розглядаємо з позиції політичної суб'єктності української нації; тобто українська нація постає творцем власної держави, яка використовується нацією як інструмент здійснення внутрішньої і зовнішньої політики [16, с.7]. Для нації як політичного суб'єкта найголовнішим є збереження її ідентичності і культурно-мовної самобутності у властивій саме цій нації формі, тобто у формі реалізації національної ідеї [12, с. 37]. В силу цього пріоритетні політичні інтереси нації спрямовуються на подальшу консолідацію спільноти, на створення чи збереження власної державності та налагодження відносин з іншими націями-державами. Національний інтерес, на нашу думку, можна визначити, враховуючи саме суттєві ознаки нації як етносоціальної спільноти. Структура національного інтересу змінюється залежно від завдань нації, ступеня (етапів) її консолідованості (початковий етап формування, етап національно-визвольної боротьби, розквіт національної спільноти тощо).

Щодо нації-держави як суб'єкта міжнародного права, то національний інтерес звернений всередину спільноти, до умов її внутрішнього функціонування і прояву її ознак.

Націю-державу як суб'єкт міжнародних відносин, як ми вважаємо, характеризує національно-державний інтерес, який виступає в загальному плані як мотивація зовнішньополітичної діяльності держави. Національно-державний інтерес України в період становлення незалежної держави можна охарактеризувати як національне виживання, повністю підпорядковане завданням стабілізації ситуації в державі і забезпеченню переходу до демократичного суспільства, зорієнтованого на ринкову економіку. Він передбачає формування механізму зовнішніх зносин як основи зміцнення стабільності і відвернення міжнародних конфліктів, цивілізованого входження в систему колективної та міжнародної безпеки [11, с. 52 - 53].

Відправною точкою зарубіжної політики будь-якої країни, на думку Г. Моргентау, є концепція національних інтересів, визначених у термінах сили. Сила (вплив) як суспільне явище має багато вимірів і проявів: від фізичної (військової) сили до економічних, соціальних, психологічних впливів. Серед них, на думку фахівців, найважливішими є: геополітичне становище; населення; природні ресурси; індустріальний розвиток держави; військова могутність; воля; політичне керівництво і внутрішня організація влади; дипломатія; міжнародний імідж [11, с. 53].

Основним базовим національно-державним інтересом, геополітичним пріоритетом і стратегічним завданням зовнішньополітичного курсу України в умовах глобалізації та євроінтеграції є її виживання, підвищення життєспроможності та зміцнення як вільної, суверенної, сучасної незалежної держави за умови збереження національних цінностей, захисту економічного і політичного суверенітету, власної соціально-культурної ідентичності, перетворення з об'єкта геополітичних ігор великих потуг на повноцінний суб'єкт геополітики, тобто на самостійного гравця, який визначає свої цілі і дії на міжнародній арені.

Національні інтереси реалізуються державою через державні інтереси, які можуть мати самостійний характер (інтереси влади) і не збігатися з національними інтересами (наприклад, інтереси уряду чи інших елементів влади – законодавчої чи судової — можуть відрізнятися від національних інтересів).

Становлення концепції національних інтересів України сприятиме швидкому усвідомленню тождесності державних структур і дасть можливість державі проводити активну внутрішню і зовнішню політику. Це приведе до формування реальної державної політики, пропаганди базових національних інтересів та зовнішньополітичних пріоритетів та просування їх у внутрішній і зовнішній політиці. Усвідомлення національних інтересів елітою, політичними силами і громадянами

сприятиме консолідації сучасної української нації, завершенню процесу формування української політичної нації.

Література:

1. Декларація про державний суверенітет України. Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. // Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. 2-е вид., змінене і доп. Упорядник І. О. Кресіна. Відп. ред. Ю. С. Шемшученко. - К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. - С. 188 - 192.

2. Закон України „Про основи національної безпеки України” // Урядовий кур’єр. - 2003. - 30 липня.

3. Звернення Президента України до Верховної Ради України у зв’язку з Посланням Президента України до Верховної Ради України „Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році” // Урядовий кур’єр. - 2006. - 10 лютого.

4. **Кириченко В.** Національні інтереси (формування) // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; Редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. - К.: Довіра: Генеза, 1996. - С. 118 - 119.

5. **Крисаченко В. С., Степико М. Т., Власюк О. С.** та ін. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В. С. Крисаченка. - К.: НІСД, 2004. - 648 с.

6. **Ковальський В., Манчинський О., Пронкін Є.** Національні інтереси (два аспекти - внутрішній і зовнішній) // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; Редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. - К.: Довіра: Генеза, 1996. - С. 116 - 117.

7. Конституція України: Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08.12.2004 р. - К.: Велес, 2006. - 48 с.

8. Концепція (Основи державної політики) національної безпеки України // Відомості Верховної Ради України. - 1997. - № 10.

9. **Майборода О., Кириченко В., Римаренко Ю.** Національний інтерес / Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; Редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. - К.: Довіра: Генеза, 1996. - С. 108 - 111.

10. **Мальський М. З., Мацяк М. М.** Теорія міжнародних відносин: Підручник. 2-е вид., перероблене і доп. - К.: Кобза, 2003. - 528 с.

11. **Медвідь Ф. М.** Національно-державні інтереси та геополітичні пріоритети України в контексті глобалізації та євроінтеграції // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. - Вип. 70 - 72.- 2004. - С. 52 - 54.

12. **Медвідь Ф. М.** Українська національна ідея як детермінанта

проблеми державотворення

проблеми державотворення

державотворчих процесів // Політичний менеджмент. - 2005. - № 1 (10). - С. 35 - 43.

13. Національна безпека України, 1994 - 1996 рр.: Наук. доп. НІСД / Ред. кол. О. Ф. Белов (голова) та ін. - К.: НІСД, 1997. - 197 с.

14. Про основні напрямки зовнішньої політики України. Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 року // Голос України. - 1993. - 24 липня.

15. **Римаренко Ю. І., Шкляр Л. Є., Римаренко С. Ю.** Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади. - К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. - 264 с.

16. **Терешкун О. Ф.** Політична суб'єктність української нації: генеза, стан, тенденції розвитку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. - Львів, 2005. - 26 с.